

ՀԱՆՐԱՅԻՆ-ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՌԵԺԻՄՆԵՐԸ ԵՎ ՆՐԱՆՑ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

ԵԳՈՐ ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ

Հոդվածում հանգամանորեն քննարկվում են հանրային-իրավական ռեժիմները, դրանց էությունը, բովանդակությունն առանձնահատկությունների իրավակարգավորումների գործընթացում:

Բանալի բառեր – հանրային, իրավական, ռեժիմ, էություն, բովանդակություն, առանձնահատկություն, իրավակարգավորում:

Իրավական ռեժիմների առանձին տեսակների՝ հանրային – իրավական և մասնավոր-իրավական ռեժիմների ուսումնասիրությունն անկյունաքարային նշանակություն ունի ժամանակակից իրավունքի տեսության և իրավակիրառ պրակտիկայի կատարելագործման գործընթացում: Ավելին, հանրային-իրավական ու մասնավոր-իրավական ռեժիմների ուսումնասիրությունը պետք է կատարվի ոչ թե հանրային ու մասնավոր իրավունքի առանձին ճյուղերի հանդեպ, այլ որպես երևույթներ, որոնք բնորոշում են իրավունքի միասնական ենթահամակարգերը հարմարեցված առարկայով, մեթոդով, իրավական կարգավորման մեխանիզմով ու սկզբունքներով: Այն ոչ միայն իրավունքի բնագավառների մեխանիկական միասնականություն է, որոնք կարգավորում են հասարակական հարաբերությունների որոշակի տիպ: Բանն այն է, որ իրավունքի նորմերի տարանջատումն իրավունքի ճյուղերի հիմնվում է մեկ չափանիշի վրա՝ իրավունքի ու հասարակական հարաբերությունների համագործակցություն, իսկ իրավունքի նորմերի մասնավոր ու հանրային տեսակների բաժանման հիմքում ընկած է հասարակության ու հանրային իշխանության համագործակցությունը:

Այսպես, Ա.Ա. Ալեքսեևը, հիմնավորվում է, որ հանրային իրավունքի ու իրավունքի բնագավառը չեն համընկնում՝ նշելով, որ «հանրային իրավունք» և «վարչական իրավունք» հասկացությունների մերձավորության հետ մեկտեղ, նրանց միջև չի կարելի դնել հավասարության նշան: Եթե հանրային իրավունքն արտահայտում է իրավունքի սկիզբը, որոնք կապված են բանակա-

նության հետ, նրա իմաստը, ապա վարչական իրավունքը ազգային իրավաբանական համակարգի բնագավառ է»¹:

Ճյուղային ու «դուալիստական» մոտեցումների անհամապատասխանության օգտին փաստարկն այն է, որ հանրային ու մասնավոր իրավունքում բաժանման բնագավառային չափանիշների կիրառման դեպքում տեղի է ունենում հանրային ու մասնավոր իրավունքների մեթոդների ու առարկաների հատում, իսկ ավելի ճիշտ՝ բնագավառների հատում, որոնք պատկանում են մասնավոր հանրային իրավունքին: Օրինակ, կառավարչական հարաբերություններն ավանդապես կազմում են վարչական իրավունքի առարկան և հետևաբար՝ հանրային իրավունքի առարկան: Սակայն կառավարչական հարաբերությունները նույնպես կարող են հանդիսանալ քաղաքացիական իրավունքի առարկա: Խոսքը այսպես կոչված «կորպորատիվ հարաբերությունների» մասին է, որոնց բնույթը հիմնված է իշխանության ու ենթակայության հարաբերությունների վրա:

Ինչ վերաբերում է իրավական կարգավորման մեթոդների հատմանը, որոնք կիրառվում են իրավունքի հանրային ու մասնավոր ոլորտների կողմից, ապա առկա է իրավունքի բնագավառների շարք, որտեղ կիրառվում են ինչպես հանրային–իրավական, այնպես էլ մասնավոր–իրավական մեթոդներ: Դրանց շարքում է դասվում, օրինակ, աշխատանքային իրավունքը, որը հիմնվում է մի կողմից դիսպոզիտիվ նորմերի (պայմանագրի ազատության, կողմերի ինքնավարության ու իրավաբանական հավասարության), մյուս կողմից՝ իմպերատիվ նորմերի վրա (աշխատանքային ռեժիմի պաշտպանության, պատասխանատվության բնագավառ): Նույնը կարելի է ասել ընտանեկան իրավունքի մասին, որտեղ հանրային–իրավական մեթոդների միջոցով կարգավորվում են այնպիսի ինստիտուտներ, ինչպիսիք են ծնողական իրավունքների սահմանափակումը կամ ծնողական իրավունքներից զրկումը: Այսպիսով, հանրային–իրավական ռեժիմը նման չէ վարչական–իրավական, իսկ մասնավոր–իրավականը՝ քաղաքացիական իրավական ռեժիմներին: Հետևաբար, առաջանում է հանրային ու մասնավոր–իրավական ռեժիմների՝ որպես իրավագիտության ինքնուրույն կատեգորիաների խորը հետազոտության պահանջմունք: Հանրային–իրավական ռեժիմները դիտարկելիս անհրաժեշտ է դիտարկել նաև Յու.Ա. Տիխոմիրովի տեսակետը, համաձայն որի՝ հանրային իրավունքի առարկան կապված է հետևյալ օբյեկտների հետ՝ պետության ու նրա

¹ Տե՛ս **Алексеев С.С.** Восхождение к праву. Поиски и решения. Москва, 2001, стр. 549.

ինստիտուտների կառուցվածքն ու գործարկումը, քաղաքացիական հասարակության ինստիտուտները, ինքնակառավարման մեխանիզմն ու մակարդակները, իրավական համակարգի, իրավաստեղծման ու իրավակիրառման հիմքերը, միջպետական հարաբերությունների ու միջազգային կազմակերպությունների նորմերն ու հաստատությունները²: Դրա հետ մեկտեղ, հեղինակը նշում է, որ վերոնշյալներից որոշ օբյեկտներ բացառիկ են, քանի որ կապված են միայն հանրային իրավունքի հետ, իսկ մյուսները հարակից են, քանի որ կարող են անցնել մասնավոր իրավունքի բնագավառային կարգավորում: Այստեղ անհրաժեշտ է հաշվի առնել հանրային-իրավական կարգավորման սահմանները:

«Հանրային շահ» հասկացությունն օժտված է բարդ տեսական-իրավական կառուցվածքով և ակտիվորեն կիրառվում է օրենսդրությունում: Հանրային շահերի, նրա հնարավոր խախտման կամ պաշտպանության հետ են կապված որոշակի իրավական հետևանքներ:

Իրավական ռեժիմի հասկացության ընդհանուր տեսական մոտեցման հիման վրա կարելի է սահմանել, որ հանրային-իրավական ռեժիմը հանրային շահերի ապահովման միջոց է, որոնք կարգավորվում են հանրային իրավունքի կողմից, հասարակական հարաբերությունների այն բնագավառներում, որտեղ անհրաժեշտ է նման համալիր կարգավորչի կամ պաշտպանական ազդեցությունը:

Հանրային-իրավական ռեժիմի ընդհանուր ուղղությունների սահմանման նորմատիվ-իրավական հիմքը կարելի է ճանաչել բյուջետային օրենսդրության նորմերը, որոնք սահմանում են պետական ծախսերի հիմնական ուղղությունները: Դրանք են.

ա. ընդհանուր պետական հարցեր՝ ՀՀ նախագահի, բարձր պաշտոնատար անձի, մունիցիպալ կրթության, պետական իշխանության մարմինների ու մունիցիպալ կազմավորումների ներկայացուցչական մարմինների գործունեությունը, դատական համակարգը, հարկային, մաքսային, ֆինանսական մարմինների ու ֆինանսական վերահսկողության մարմինների գործունեության ապահովումը, ընտրությունների, հանրաքվեների անցկացման ապահովումը, միջազգային հարաբերությունները և միջազգային համագործակցությունը, պետական նյութական ներուժը, հիմնարար հետազոտություններ,

² См'у Тихомиров Ю.А. Публичное право. Москва, 1995, стр. 31, 32:

պահուստային հիմնադրամներ, հարցեր կիրառական գիտական հետազոտություններ պետական ոլորտում, այլ համապետական հարցեր:

բ. Ազգային պաշտպանությունը:

գ. Ազգային անվտանգությունը և իրավապաշտպան գործունեությունը, դատախազական և ոստիկանական մարմինները, արդարադատության մարմիններ, պատժի կատարման համակարգ, անվտանգության մարմիններ, սահմանապահ ծառայության մարմիններ, թմրանյութերի ու հոգեմետ նյութերի շրջանառության վերահսկողության մարմիններ, բնական ու տեխնոլոգիական բնույթի արտակարգ իրավիճակների տարածքի ու ազգաբնակչության պաշտպանություն, քաղաքացիական պաշտպանություն, հրդեհային անվտանգության ապահովում, միգրացիոն քաղաքականություն, ներքին գործերի, գործադիր իշխանության փրկարարական ծառայությունների, որը լիազորված է քաղաքացիական պաշտպանության խնդիրների լուծման համար, իրավապահ ու այլ մարմինների մոդեռնիզացիա, կիրառական գիտական հետազոտություններ ազգային անվտանգության ու իրավապահ գործունեության բնագավառում, այլ հարցեր ազգային անվտանգության ու իրավապահ գործունեության ոլորտում:

դ. Ազգային տնտեսություն, համատնտեսական հարցեր, վառելիքային-էներգետիկ համալիր, տիեզերական տարածության հետազոտություն և կիրառում, հանքային-հումքային բազայի վերարտադրություն, գյուղատնտեսություն և ձկնաբուծություն, ջրային տնտեսություն, անտառային տնտեսություն, տրանսպորտ, ճանապարհային տնտեսություն, կապ և ինֆորմատիկա, կիրառական գիտական հետազոտություններ ազգային տնտեսության բնագավառում, այլ հարցեր ազգային տնտեսության բնագավառում:

ե. Բնակկենցաղային տնտեսություն, բնակարանային տնտեսություն, կենցաղային տնտեսություն, բարեկեցություն, կիրառական գիտական հետազոտություններ բնակկենցաղային տնտեսության ոլորտում, այլ հարցեր բնակկենցաղային տնտեսության ոլորտում:

զ. Շրջակա միջավայրի պաշտպանություն, բնապահպանական վերահսկողություն, թափոնների հավաքում և վերացում, հոսքային ջրերի մաքրում, բնական ու կենդանական աշխարհի օբյեկտների ու նրանց սնուցման միջավայրի պաշտպանություն, կիրառական գիտական հետազոտություններ շրջակա միջավայրի պաշտպանության ոլորտում, այլ հարցեր շրջակա միջավայրի պաշտպանության ոլորտում:

է. Կրթություն, նախադպրոցական կրթություն, ընդհանուր կրթություն,

սկզբնական մասնագիտական կրթություն, միջին մասնագիտական կրթություն, մասնագիտական նախապատրաստում, վերապատրաստում ու որակավորման բարձրացում, բարձրագույն ու հետբուհական մասնագիտական կրթություն, երիտասարդական քաղաքականություն և երեխաների առողջացում, կիրառական գիտական հետազոտություններ կրթության ոլորտում, այլ հարցեր կրթության ոլորտում:

ը. Մշակույթ, կինեմատոգրաֆիա, կիրառական գիտական հետազոտություններ մշակույթի, կինեմատոգրաֆիայի ոլորտում, այլ հարցեր մշակույթի, կինեմատոգրաֆիայի ոլորտում:

թ. Առողջապահություն, կայուն բժշկական օգնություն, ամբուլատոր օգնություն, բժշկական օգնություն բոլոր տիպի ցերեկային ստացիոնարներում, շտապ բժշկական օգնություն, սանատոր-առողջապահական օգնություն, դոնորի արյան ու նրա բաղկացուցիչների նախապատրաստում, վերամշակում, պահպանում և ապահովում, սանիտարական-համաճարակաբանական բարեկեցություն, կիրառական-գիտական հետազոտություններն առողջապահության ոլորտում, այլ հարցեր առողջապահության ոլորտում:

ժ. Սոցիալական լայն քաղաքականություն, կենսաթոշակային ապահովում, բնակչության սոցիալական սպասարկում, բնակչության սոցիալական ապահովություն, մանկության ու ընտանիքի պաշտպանություն, կիրառական գիտական հետազոտություններ սոցիալական քաղաքականության ոլորտում, այլ հարցեր սոցիալական քաղաքականության ոլորտում:

ի. Ֆիզիկական մշակույթ և սպորտ, զանգվածային սպորտ, բարձրագույն ձեռքբերումների սպորտ, կիրառական գիտական հետազոտություններ ֆիզիկական կուլտուրայի ու սպորտի բնագավառում, այլ հարցեր ֆիզիկական կուլտուրայի ու սպորտի բնագավառում:

լ. ՀՀ, հեռուստատեսություն և ռադիոհեռարձակում, պարբերական տպագրություն և հրատարակություն, կիրառական գիտական հետազոտություններ ՀՀ բնագավառում, այլ հարցեր ՀՀ բնագավառում:

Քյուլեբային դասակարգման տվյալ բաժինները և ենթաբաժինները հանդես են գալիս որպես հանրային-իրավական ռեժիմների սահմանման ու գործարկման բնագավառների համար հիմքեր:

Հանրային իրավունքի մեթոդի հետազոտությունը չի կարող կառուցվել միայն հանրային իրավունքի համակարգում ընդգրկված իրավունքի բնագավառների կարգավորման մեթոդների վերլուծության հիման վրա: Այս առումով անարդյունավետ է համարվում հանրային իրավունքի մեթոդի առանձին բնա-

գավառների մեթոդների բնութագրերի միջոցով բացահայտելու փորձերի ճանաչումը, որոնք կենտրոնացած արտահայտում են հանրային իրավունքի առանձնահատկությունները:

Համապատասխանաբար հանրային-իրավական կարգավորման մեթոդի հետազոտությունը պետք է ուղղորդվի այն բանի պարզորոշ գիտակցմամբ, որ հանրային իրավունքը չի կարող դիտարկվել ճյուղային բնութագրերում, ազգային իրավունքի բնագավառային կառուցվածքի մասին ընդհանուր պատկերացումներում:

Առավել տարածված է հանրային-իրավական մեթոդի՝ որպես հասարակական հարաբերությունների վրա ազդեցության իմպերատիվ միջոցի, բնութագրությունը: Այսպես, սուբորդինացիան հանրային իրավահարաբերություններում պայմանավորել է հանրային իրավունքի մեթոդի որպես սուբորդինացիոն, համապետական հետաքրքրությունների իրավունքների բոլոր սուբյեկտների կենտրոնացած ենթակայության ապահովմանն ուղղված երևույթի սահմանումը: Կատարելով միջանկյալ եզրահանգում՝ կարելի է ասել, որ հանրային իրավունքի մեթոդը կարելի է անվանել իմպերատիվ, իշխանության ու ենթակայության մեթոդ, սուբորդինացիոն, կենտրոնացած կարգավորման մեթոդ:

Հանրային իրավունքի մեթոդն իրավական կարգավորման առարկայով ու օրենսդրի կամքով պայմանավորված իրավական միջոցների համակարգ է, որոնք սահմանվում են կենտրոնացած պաշտոնական իրավաստեղծման գործընթացում, որոնց շրջանում հիմնական են համարվում պահանջ-միջոցները, միջոց-սահմանափակումները, որոնք կիրառվում են՝ անկախ կարգավորվող հարաբերությունների մասնակիցներից: Սակայն տվյալ սահմանման մեջ հեղինակը նույնականացնում է իրավական կարգավորման միջոցներն ու եղանակները: Այսպիսի մոտեցման դեպքում առկա է հանրային իրավունքի հանրային-իրավական կարգավորման մեխանիզմով փոխարինման որոշակի վտանգ, քանի որ մեթոդը չի համակցվում իրավական միջոցներին, այլ պետք է նրանց վրա հիմնվի: Միևնույն ժամանակ չի կարելի չնշել հեղինակի ուշադրությունը համապատասխան իրավական նախատեսումների սահմանման միջոցների հանդեպ, որն արժեքավոր է ինչպես մեթոդի բնութագրման, այնպես էլ հանրային-իրավական կարգավորման մեխանիզմի համար, որի միջոցով արտահայտվում է հանրային-իրավական ռեժիմը:

Այսպիսով, իրավունքի հանրային բնագավառների իրավական կարգավորման մեթոդի համար բնորոշ են.

- իմպերատիվությունը, որը հիմնված է դրական պարտականությունների ու արգելքների վրա,
- սուբյեկտներից մեկին լիազորությունների տրամադրում իր իրավասության շրջանակներում,
- սուբյեկտների անհավասարություն, «իշխանություն-ենթակայություն» հարաբերությունների կառուցում:

Իրավունքի հանրային բնագավառների իրավական կարգավորման մեխանիզմը հիմնվում է դրական պարտականությունների վրա. սկզբում առաջանում է պարտավորեցնող իրավական նորմը, հետո՝ հարաբերական իրավահարաբերությունը և իրավաբանական պարտականությունների իրականացումը՝ ուղղորդելով դեպի պարտականությունների կատարման պահանջները:

ПУБЛИЧНО-ПРАВОВЫЕ РЕЖИМЫ И ИХ ОСОБЕННОСТИ

ЕГОР КАРАПЕТЯН

В данной статье обстоятельно рассматриваются сущность, содержание и особенности в процессе правового регулирования.

Ключевые слова – публичное, правовое, режим, сущность, содержание, особенности, правовое регулирование.

PUBLIC-LEGAL REGIMES AND THEIR FEATURES

YEGOR KARAPETYAN

This article circumstantially considers the essence, content, and features of public-law (public-legal) regimes in the law regulation processes.

Key words – public, legal, regime, essence, content, feature, law regulating